

Piotr Sakowski

OCENA SYSTEMU SŁUŻBY MEDYCYNY PRACY (SMP) W POLSCE DOKONANA PRZEZ PIELEŃNIARKI SMP

ASSESSMENT OF THE POLISH OCCUPATIONAL MEDICINE SERVICE (OMS) SYSTEM MADE BY OMS NURSES

Instytut Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera w Łodzi

Zakład Polityki Zdrowotnej, Pracownia Organizacji i Zarządzania w Opiece Zdrowotnej

STRESZCZENIE

Wstęp: Celem artykułu jest przedstawienie dokonanej przez pielęgniarki służby medycyny pracy (SMP) oceny funkcjonowania systemu SMP oraz oceny obowiązujących w nim rozwiązań prawnych. **Materiał i metody:** Badanie przeprowadzono metodą ankietową na losowej próbie pielęgniarek SMP. **Wyniki:** Duża część pielęgniarek SMP ma znaczne doświadczenie zawodowe. Niemal 70% ankietowanych pielęgniarek uważa, że polski system SMP zapewnia pracownikom dobrą ochronę zdrowia, natomiast około 20% twierdzi przeciwnie. Przytłaczająca większość respondentek uważa, że wszyscy pracownicy powinni mieć obowiązek poddawania się badaniom profilaktycznym. Pielęgniarki krytycznie oceniły regulacje prawne dotyczące ochrony zdrowia pracujących – ich liczbę, poziom skomplikowania, a także jakość współpracy z pracodawcami (zlecniodawcami dla jednostek SMP). Wśród najważniejszych zalet polskiego systemu SMP wymieniany jest sam fakt przeprowadzania badań profilaktycznych pracowników. Ankietowane podkreślają, że często jest to jedyny kontakt pracownika (pacjenta) z lekarzem, podczas którego dowiaduje się on o schorzeniach, których uprzednio sobie nie uświadamiał. **Wnioski:** Mimo że ogólna ocena systemu SMP dokonana przez pielęgniarki tej służby jest dość pozytywna, to nie jest to system bez wad. Poprawa w obszarach związanych z regulacjami prawnymi, finansowaniem świadczeń, profesjonalnym podejściem do wykonywanych zadań wśród personelu SMP, współpracą z pracodawcami (zlecniodawcami) oraz z jednostkami podstawowej opieki zdrowotnej przyczyniłaby się niewątpliwie do jeszcze lepszej oceny, a przede wszystkim sprawniejszego funkcjonowania systemu SMP w Polsce. Med. Pr. 2012;63(1):85–90

Słowa kluczowe: pielęgniarki, pielęgniarki zdrowia pracujących, służba medycyny pracy, medycyna pracy

ABSTRACT

This paper presents the results of an assessment of the Polish occupational medicine service (OMS) system made by OMS nurses. **Materials and Methods:** The survey was carried out on a random group of OMS nurses. **Results:** OMS nurses form a professional group comprised of rather experienced personnel. In the opinion of almost 70% of respondents the system guarantees good occupational health care, whereas 20% took the opposite view. The great majority of respondents think that all employees have to undergo mandatory prophylactic examinations. The nurses have rather critical opinion about the legal regulations pertaining to occupational health care – their number and complexity, and also express negative opinion about the quality of cooperation with employers (who are contractors for OMS units). OMS nurses believe that prophylactic examinations are the strongest point of the system. They are often the only opportunity for establishing contact between an employee and a physician and learning about diseases he or she was previously unaware of. **Conclusions:** Although the general assessment of the OMS system is rather positive, it is not free of shortcomings. Improvements in such fields as legislation, financing of service, professional attitude towards responsibilities of the OMS staff, cooperation with employers (contractors) and primary health care units would undoubtedly result in even better assessment, and what is more important in better functioning of the Polish OMS system. Med Pr 2012;63(1):85–90

Key words: nurses, occupational health nursing, occupational health services, occupational medicine

Adres autora: Zakład Polityki Zdrowotnej, Pracownia Organizacji i Zarządzania w Opiece Zdrowotnej,
Instytut Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera, ul. św. Teresy 8, 91-348 Łódź, e-mail: psak@imp.lodz.pl

Nadesłano: 26 września 2011

Zatwierdzono: 18 października 2011

WSTĘP

Jednym z celów badania było dokonanie przez pielęgniarki służby medycyny pracy oceny funkcjonowania systemu SMP oraz oceny rozwiązań prawnych obowiązujących

w tym systemie. Mimo że Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. o służbie medycyny pracy (1) obowiązuje od 1998 roku, a pielęgniarki SMP stanowią drugą pod względem liczebności medyczną grupę zawodową w systemie, ich ocena systemu nie została dostatecznie

Praca przygotowana w ramach tematu IMP 8.2/2009 pt. „System ochrony zdrowia pracowników w Polsce w opiniach pielęgniarek służby medycyny pracy ze szczególnym uwzględnieniem ich roli, zadań i sposobu wykorzystania kwalifikacji zawodowych”. Kierownik tematu: mgr Piotr Sakowski.

rozpoznana. Autor niniejszego artykułu kontynuuje tematykę podjętą w poprzedniej pracy (2), skupiając się na aspektach oceny samego systemu i obowiązujących w Polsce przepisów dokonanej przez pielęgniarki.

MATERIAŁ I METODY

Badaniem objęto losową grupę 600 pielęgniarek SMP zarejestrowanych w wojewódzkich ośrodkach medycyny pracy (WOMP). Liczba ta stanowi około 10% wszystkich pielęgniarek SMP zarejestrowanych w WOMP. Do pielęgniarek rozesłano kwestionariusz z pytaniami dotyczącymi m.in. oceny przepisów prawa w obszarze ochrony zdrowia pracujących oraz zalet i wad polskiego systemu SMP. Badanie zostało przeprowadzone w II połowie 2009 roku. Do zespołu badawczego odesłano 200 ankiet, które zostały zakwalifikowane do opracowania statystycznego.

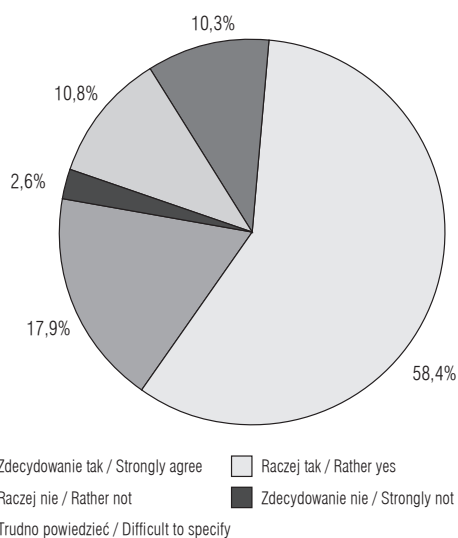
WYNIKI

Średnia wieku pielęgniarek biorących udział w badaniu to 49,3 lat (odchylenie standardowe – SD = 8,4; średnia – Me = 50, wartość najczęstsza – Mo = 53). Średni dotychczasowy staż pracy w zawodzie pielęgniarki to 28 lat (SD = 8,8, Me = 30, Mo = 30), a jako pielęgniarki SMP – średnio 16 lat (SD = 10, Me = 13, Mo = 10). W badaniu wzięły więc udział osoby, które mają wieloletnie doświadczenie w pracy w strukturach systemu SMP. Najliczniej reprezentowane w badaniu były jednostki podstawowe SMP (prawie 67% ze 189 respondentek było w nich zatrudnionych). Struktura zatrudnienia i informacje na temat wykształcenia ankietowanych pielęgniarek zostały zawarte w poprzednim artykule autora (2).

Istotną częścią ankiety rozesłanej do pielęgniarek SMP były pytania dotyczące oceny polskiego systemu służby medycyny pracy. Pytano o zalety i wady tego systemu, o ocenę, czy system ten zapewnia dobrą ochronę zdrowia osobom pracującym oraz o opinie na temat obowiązku poddawania się przez pracowników badaniom profilaktycznym.

Wyniki badania pokazują, że niemal 70% ankietowanych pielęgniarek uważa, iż polski system SMP zapewnia pracownikom dobrą ochronę zdrowia. Około 20% twierdzi przeciwnie, z czego jedynie 2,6% ankietowanych zdecydowanie się nie zgadza z tym stwierdzeniem. Szczegółowe zestawienie wyników pokazuje rycina 1.

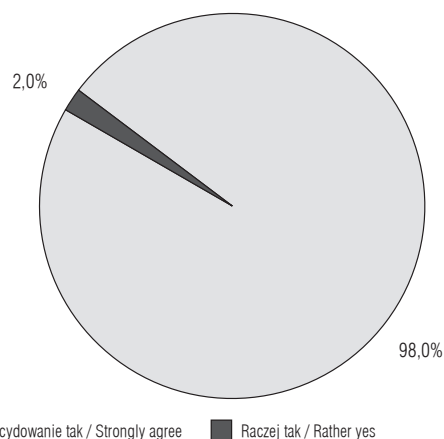
Zdecydowana większość respondentek uważa, że wszyscy pracownicy powinni mieć obowiązek poddawa-

Ryc. 1. Odpowiedzi pielęgniarek SMP na pytanie, czy polski system SMP zapewnia dobrą ochronę zdrowia osobom pracującym (N = 195)

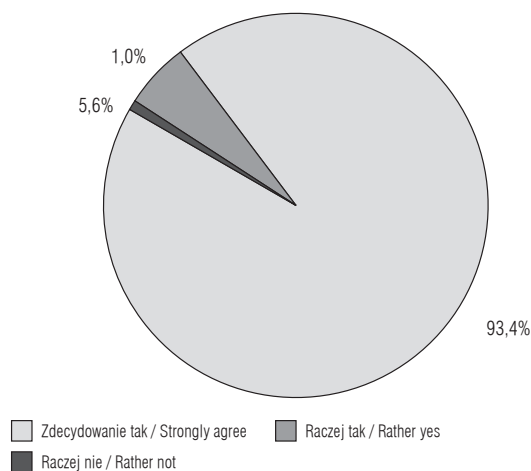
Fig. 1. Distribution of responses given by occupational medicine nurses to the question: Does the Polish occupational medicine system guarantee a good protection of workers' health? (N = 195)

nia się badaniom profilaktycznym. Sporadycznie wśród odpowiedzi pojawiały się opinie, że tak nie powinno być, a dotyczyły one badań kontrolnych i okresowych. Wszystkie pielęgniarki uznały za konieczne poddawanie się przez pracowników badaniom wstępnym. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy P. zdaniem wszyscy pracownicy powinni mieć obowiązek poddawania się badaniom wstępnym, okresowym i kontrolnym?” w rozbiciu na poszczególne rodzaje badań profilaktycznych zawierają ryciny 2–4.

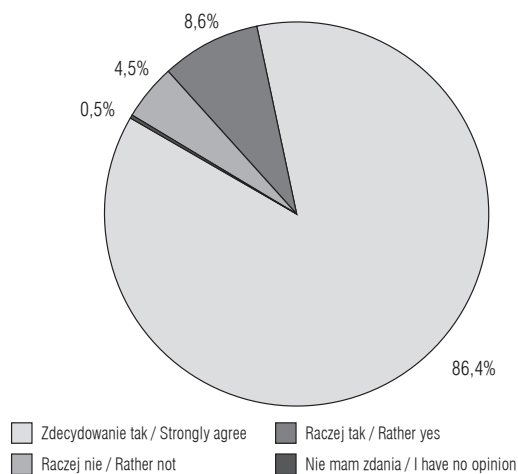
Ryc. 2. Opinie pielęgniarek SMP o konieczności obowiązkowego poddawania się przez wszystkich pracowników badaniom wstępnym (N = 199)

Fig. 2. Opinions of occupational medicine nurses concerning the obligatory pre-employment examinations to be taken by all employees (N = 199)

Ryc. 3. Opinie pielęgniarek SMP o konieczności obowiązkowego poddawania się przez wszystkich pracowników badaniom okresowym (N = 198)

Fig. 3. Opinions of occupational medicine nurses concerning the necessity of obligatory periodic examinations to be taken by all employees (N = 198)

Ryc. 4. Opinie pielęgniarek SMP o konieczności obowiązkowego poddawania się przez wszystkich pracowników badaniom kontrolnym (N = 199)

Fig. 4. Opinions of occupational medicine nurses concerning the necessity of obligatory check-up examinations to be taken by all employees (N = 199)

Pielęgniarki SMP na co dzień pracują w ramach systemu ochrony zdrowia pracujących i powinny być zaznajomione z obowiązującymi przepisami prawnymi dotyczącymi ich pracy. Ponadto mają kontakt zarówno z pracownikami i pracodawcami, jak i innymi pielęgniarkami, a także innym specjalistycznym personelem funkcjonującym w ramach służby medycyny pracy, co umożliwia im obserwację i ocenę pewnych zjawisk. W związku z powyższym zadano im pytanie dotyczące ich oceny przepisów prawa, które regulują

ochronę zdrowia pracujących w Polsce. Odpowiedzi na nie pokazały, że około 50% pielęgniarek uważa, iż przepisów jest zbyt dużo i są one trudne do zrozumienia, ponieważ zawierają sformułowania typowe dla języka prawniczego lub są napisane zbyt skomplikowanym językiem. Duży odsetek ankietowanych stwierdził ponadto, że przepisy są również zbyt szczegółowe (prawie 38%). Tabela 1. pokazuje rozkład odpowiedzi na pytanie o utożsamianie się z poszczególnymi stwierdzeniami przez badane osoby. Oczywiście nie należy oceny tej traktować równoważnie ze specjalistyczną oceną, która mogłaby być dokonana przez prawników, jednak opinia pielęgniarek jest cenna dla osób decydujących o kształcie prawno-organizacyjnym ochrony zdrowia pracujących, które podczas kolejnych reform powinny uwzględniać opinie specjalistów funkcjonujących wewnątrz systemu.

Bardzo istotną częścią badania było uzyskanie informacji na temat tego, co przez pielęgniarki SMP jest uznawane za zalety polskiego systemu SMP, a co jest traktowane jako wady. Wśród najważniejszych zalet tego systemu pielęgniarki na pierwszym miejscu wymieniają samo przeprowadzanie badań profilaktycznych pracowników. Podkreślają, że często jest to jedyny kontakt pracownika (pacjenta) z lekarzem, podczas którego dowiaduje się on o schorzeniach, których sobie nie uświadamiał. Kontakt taki umożliwia wczesne wykrycie i leczenie chorób, w tym chorób zawodowych i chorób pośrednio związanych z pracą. Ponadto pacjenci nie ponoszą kosztów takich badań, a dostępność lekarzy SMP, a także lekarzy konsultantów innych specjalności niż medycyna pracy jest bardzo dobra. Pielęgniarki podkreślają fakt udzielania świadczeń przez wykwalifikowany personel. Dużą zaletą w opinii ankietowanych jest wdrażanie programów promocji zdrowia w zakładach pracy. Pielęgniarki doceniają również istnienie jasno sprecyzowanych wskazówek metodycznych do przeprowadzania badań profilaktycznych.

Ankietowane, wymieniając najistotniejsze wady polskiego systemu SMP, wspominały najczęściej o:

- zbyt dużej liczbie przepisów, które są niedostosowane do realiów życia codziennego,
- nieścisłościach w przepisach prawnych i możliwości różnej interpretacji przepisów (np. dotyczących zakresu badań dla konkretnego stanowiska pracy),
- braku wiedzy polskich pracodawców na temat środowiska pracy w ich zakładach,
- złej współpracy z pracodawcami,
- nieobjęciu wszystkich osób pracujących obowiązkową opieką profilaktyczną (osoby prowadzące jedno-

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi pielęgniarek na pytanie o utożsamianie się z poszczególnymi stwierdzeniami dotyczącymi przepisów z obszaru ochrony zdrowia pracujących w Polsce

Table 1. Distribution of answers of occupational medicine nurses to question about agreeing with different statements concerning legal regulations in the field of occupational health protection in Poland

Stwierdzenie Statement	Zgadzam się I agree (%)	Nie zgadzam się I disagree (%)	Nie mam zdania I have no opinion (%)	N (100%)
Przepisów jest za dużo / There are too many legal regulations	46,1	22,3	31,6	193
Przepisy są zbyt szczegółowe / Legal regulations are too much detailed	37,5	31,8	30,7	192
Przepisy są trudne do zrozumienia, bo zawierają sformułowania typowe dla języka prawniczego / Legal regulations are difficult to understand, because they use law-terms	53,8	25,1	21,0	195
Przepisy są trudne do zrozumienia, bo są napisane zbyt skomplikowanym językiem / Legal regulations are difficult to understand, because they use too complicated language	47,9	28,6	23,4	192

osobową działalność gospodarczą lub zatrudnione na umowę-zlecenie),

- bardzo dużej biurokracji i skomplikowanych procedurach – pojawiły się krytyczne opinie o kartach badań profilaktycznych i dokumentacji medycznej (zbyt skomplikowana),
- braku uczciwości, sumiennosci i dokładności w wykonywaniu badań,
- obecności w systemie SMP niekompetentnych osób, które nie aktualizują swojej wiedzy i wykonują swoją działalność w sposób nieprofesjonalny.

OMÓWIENIE

Jednym z podstawowych czynników decydującym o kształcie systemu SMP są rozwiązania prawne, które regulują funkcjonowanie systemu. Pielęgniarki zazwyczaj w stopniu dobrym lub dostatecznym znają te przepisy i są w stanie wyrazić opinię na ich temat. Badanie pokazało, że około 50% pielęgniarek uważa, iż przepisów jest zbyt dużo i są one trudne do zrozumienia, ponieważ zawierają sformułowania typowe dla języka prawniczego lub są napisane zbyt skomplikowanym językiem.

Faktem jest istnienie bardzo dużej liczby aktów prawnych, które dotyczą w mniejszym lub większym stopniu ochrony zdrowia pracujących – ponad 30 przepisów dotyczących samej służby medycyny pracy, niemal 500 aktów dotyczących zagadnień bhp i ponad 100 przepisów dotyczących pielęgniarstwa (według danych z Internetowego Systemu Aktów Prawnych przy Sejmie RP) (3). Nie wszystkie mają zastosowanie w codziennej pracy pielęgniarek SMP, jednak świadomość istnienia tak du-

żej liczby przepisów przyczynia się do dość krytycznej oceny rozwiązań prawnych stosowanych w polskim systemie. Mimo takiej opinii odnośnie do ogółu przepisów dotyczących ochrony zdrowia pracujących przeważająca większość ankietowanych pozytywnie ocenia funkcjonowanie systemu SMP. Niemal 70% ankietowanych pielęgniarek uważa, że zapewnia on pracownikom dobrą ochronę zdrowia, a około 20% twierdzi przeciwnie.

Wśród najważniejszych zalet polskiego systemu SMP pielęgniarki na pierwszym miejscu wymieniają przeprowadzanie badań profilaktycznych pracowników. Podkreślają, że często jest to jedyny kontakt pracownika (pacjenta) z lekarzem, podczas którego dowiaduje się on o schorzeniach, których uprzednio sobie nie uświadamiał. Kontakt taki umożliwiłby wczesne wykrycie i leczenie chorób, w tym chorób zawodowych i pośrednio związanych z pracą. Obserwacja ta pokrywa się z wcześniejszymi spostrzeżeniami dotyczącymi opinii środowiska medycznego SMP na temat badań profilaktycznych pracowników (4). Ponadto pacjenci nie ponoszą kosztów takich badań, a dostępność lekarzy SMP, w tym lekarzy specjalistów, jest bardzo dobra. Pielęgniarki podkreślają fakt udzielania świadczeń przez wykwalifikowany personel. Dużą zaletą systemu SMP w Polsce jest, w opinii ankietowanych, wdrażanie programów promocji zdrowia w zakładach pracy. Pielęgniarki doceniają również istnienie jasno sprecyzowanych wskazówek metodycznych do przeprowadzania badań profilaktycznych.

W świetle powyższych obserwacji oczywista jest ocena mówiąca o konieczności wykonywania badań profilaktycznych przez pracowników. Przeważająca większość pielęgniarek uważa, że wszyscy pracownicy powinni mieć obowiązek poddawania się badaniom

profilaktycznym. Sporadycznie wśród odpowiedzi pojawiły się opinie, że tak nie powinno być i dotyczyły one jedynie badań kontrolnych i okresowych. Wszystkie pielęgniarki uznały za konieczne poddawanie się przez pracowników badaniom wstępnym.

Pielęgniarki SMP poza zaletami systemu dostrzegają również jego wady. Wśród najważniejszych wymieniały, wspomnianą wcześniej, zbyt dużą (w opinii ankietowanych) liczbę przepisów prawnych oraz ich niedostosowanie do rzeczywistości, istnienie nieścisłości w przepisach prawnych i możliwość różnej interpretacji przepisów (np. dotyczących zakresu badań dla konkretnego stanowiska pracy), dużą biurokrację i skomplikowane procedury, które utrudniają sprawne funkcjonowanie jednostek SMP. Jako istotną wadę polskiego systemu SMP pielęgniarki wymieniały brak wiedzy pracodawców na temat środowiska pracy w ich przedsiębiorstwie, a także niezadowalającą współpracę z pracodawcami. Słabą stroną systemu, związaną pośrednio z pracodawcami, jest niski poziom finansowania świadczeń, a właściwie finansowanie zazwyczaj jedynie tych świadczeń, które są wymagane na mocy przepisów prawa.

Z finansowaniem i obligatoryjnością łączy się istotna wada systemu dostrzegana przez pielęgniarki – nie wszystkie osoby pracujące są objęte obowiązkową opieką profilaktyczną. Tak jest w przypadku pracowników, lecz przepis o obligatoryjności objęcia opieką SMP nie dotyczy osób prowadzących jednoosobową działalność gospodarczą („samozatrudnionych”) lub zatrudnionych na umowę-zlecenie. Pielęgniarki zwróciły uwagę również na spotykany czasem brak uczciwości, sumienności i dokładności w wykonywaniu badań. Część ankietowanych zauważa, że wśród personelu służby medycyny pracy spotyka się niekompetentne osoby, które nie aktualizują swojej wiedzy i wykonują swoją działalność w sposób nieprofesjonalny. Głosy krytyczne dotyczyły także braku przepływu informacji między jednostkami podstawowej opieki zdrowotnej a jednostkami służby medycyny pracy, co uniemożliwia zapewnienie ciągłości opieki zdrowotnej nad pracownikami. Niektóre ankietowane dostrzegły, że świadczenia SMP są traktowane przez część społeczeństwa dość instrumentalnie, jedynie jako sposób uzyskania zaświadczenia lekarskiego o braku przeciwwskazań do wykonywania pracy na danym stanowisku.

WNIOSKI

Dość niepokojąca obserwacja pielęgniarek dotyczy tego, że przeprowadzanie badań profilaktycznych stanowi jedynie kontakt pracownika z lekarzem, który w trakcie

badania może zdiagnozować schorzenia, o których pacjent nie wie. Może to dowodzić zarówno niewłaściwego funkcjonowania ogólnego systemu ochrony zdrowia w zakresie działań profilaktycznych, jak i niskiej świadomości w obszarze zdrowia wśród Polaków.

Pielęgniarki biorące udział w badaniu dostrzegają wadę systemu, polegającą na objęciu opieką zdrowotną w związku z pracą jedynie osób zatrudnionych w ramach umów o pracę (w przypadku których mają zastosowanie przepisy Kodeksu pracy (5), mówiące o obowiązku przeprowadzania u pracowników badań wstępnych, okresowych i kontrolnych). Osoby prowadzące np. jednoosobową działalność gospodarczą pozostają natomiast poza zainteresowaniem polityki zdrowia pracujących. Wciąż aktualne są więc obserwacje Dawydzika i Kopiasa (4), którzy mówią o możliwości występowania w tej sytuacji pewnych nierówności społecznych w dostępie do świadczeń udzielanych przez SMP. W kontekście tych spostrzeżeń wydaje się istotne rozważenie możliwości zmiany obecnej sytuacji.

Niewątpliwie dużym problemem jest istnienie bardzo licznych (i często skomplikowanych dla laików) regulacji prawnych dotyczących obszaru ochrony zdrowia pracujących, co zostało wyraźnie zaznaczone przez ankietowane. Zjawisko to wpisuje się w obserwowany nie tylko w Polsce, ale również w całej Unii Europejskiej, trend wydawania wielkiej liczby przepisów, które w założeniu mają ułatwiać funkcjonowanie w różnych obszarach życia i gospodarki, a w rzeczywistości nierzadko to funkcjonowanie komplikują. Wydaje się jednak, że aktualnie problem ten pozostanie bez rozwiązania.

Badanie pokazało, że elementem wpływającym na ocenę funkcjonowania systemu SMP są również pracodawcy (czyli zleceniodawcy dla jednostek SMP), a konkretnie ich poziom wiedzy na temat czynników szkodliwych mogących występować na terenie ich przedsiębiorstwa oraz poziom współpracy z jednostkami SMP (w tym również z pielęgniarkami). Podniesienie świadomości pracodawców w zakresie zarówno potencjalnych zagrożeń dla zdrowia ich pracowników, jak i konieczności dobrej współpracy ze służbą medycyny pracy (np. poprzez organizowanie szkoleń, wydawanie i rozpowszechnianie materiałów informacyjnych) mogłoby przyczynić się do lepszego funkcjonowania SMP, m.in. ze względu na szybszy i lepszy przepływ informacji między pracodawcami a jednostkami SMP.

Podsumowując – mimo że ogólna ocena systemu SMP dokonana przez pielęgniarki SMP jest dość pozytywna, to nie jest to system bez wad. Poprawa w obszarach związanych z regulacjami prawnymi, finansowaniem świad-

czeń, profesjonalnym podejściem do wykonywanych zadań wśród personelu SMP, współpracą z pracodawcami (zleceniodawcami) oraz z jednostkami podstawowej opieki zdrowotnej przyczyniłaby się niewątpliwie do jeszcze lepszej oceny, a przede wszystkim do sprawniejszego funkcjonowania systemu SMP w Polsce.

PIŚMIENNICTWO:

1. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o służbie medycyny pracy. DzU z 1997 r. nr 96, poz. 593 z późn. zm.
2. Sakowski P.: Zadania i rola pielęgniarek służby medycyny pracy (SMP) w polskim systemie ochrony zdrowia pracujących według oceny pielęgniarek SMP. *Med. Pr.* 2010;61(5):561–572
3. Internetowy System Aktów Prawnych [cytowany 12 sierpnia 2011]. Adres: <http://isap.sejm.gov.pl/index.jsp>
4. Dawydzik L.T., Kopias J.A.: Służba medycyny pracy – oceny i refleksje po 5 latach funkcjonowania. *Med. Pr.* 2002;53(3):199–207
5. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. DzU z 1974 r. nr 24, poz. 141 z późn. zm.